ISSN 2591-1201 LETNIK 4 • 2020 • ŠTEVILKA 1 IN 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2020

Redakcija te številke je bila zaključena 2. 11. 2020.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Cena te številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 4 • 2020 • ŠTEVILKI 1 IN 2

VSEBINA

Uvodnik

Tamara Griesser Pečar
Koroški plebiscit – ob stoletnici
7

Razprave

Aleš Šafarič
Telesnovzgojna organizacija Orel po 1. svetovni vojni
21

Marica Karakaš Obradov
Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnom osvrtom na područje Korduna i Banovine
67

Damjan Hančič
Revolucija v okupirani Ljubljani v letih 1941 in 1942: žrtvoslovni prikaz njenih posledic
91

Mirjam Dujo Jurjevčič
Biti partizan, vaški stražar ali domobranec
119

Jelka Piškurić
»Sistem socialistične demokracije in razvoja socialističnega gospodarstva stremi za tem, da se formirajo gospodarsko močne občine«
155

David Petelin
Od več ljubljanskih do enotne mestne občine
177

Aleš Maver
Rim 45 pr. Kr., Milan 395 po Kr., Metlika 1999 po Kr.: Neprijetnost in nujnost spomina na državljansko vojno
217

Predstavitev zgodovinskih virov

Ivo Jevnikar
Ob spominih Francija Heinriharja o bojih za severno mejo
241

In memoriam

Renato Podbersič ml.
Pavle Borštnik
267

Recenzije

Mateja Čoh Kladnik
Leon Štukelj in Tovarišija
277

Tomaž Kladnik
Slovenski razkol
281

Renato Podbersič st.
Z udarno pestjo
287

R a z p r a v e

Prejeto: 18. 10. 2020
1.01 izvirni znanstveni članek

Aleš Šafarič[1]

Telesnovzgojna organizacija Orel po prvi svetovni vojni

Izvleček

V prispevku je prikazan celosten proces obujanja in razvoja telesnovzgojne katoliške organizacije Orel po prvi svetovni vojni do njenega razpusta konec leta 1929. Organizacija, ki je nastala leta 1906 kot nasprotje liberalnemu Sokolu, a hkrati temeljila na njegovih dognanjih, je po vojni nadaljevala samosvojo uspešno pot. Dokončno se je organizacijsko osamosvojila, prilagodila novim jugoslovanskim razmeram, mednarodno povezala, »športno« dvignila, v temelju pa ostala zvesta svojemu programu in namenu, to je vzgajati telesno in duhovno močnega katoliškega Slovenca, ki bo opora katoliškemu taboru.

KLJUČNE BESEDE: *Orel, telovadba, telesna kultura, šport*

1 Dr. Aleš Šafarič, kustos, Zavod za šport Republike Slovenije Planica, oddelek Muzej športa, Kopitarjeva 4, SI – 1000 Ljubljana, ales.safaric@muzejsporta.si.

Abstract

The article shows the complete process of the revival and development of the Catholic physical education organisation Orel (Eagle) after the First World War until its dissolution at the end of 1929. The organisation, which was founded in 1906 as an antithesis to the liberal organisation of Sokol but simultaneously on the basis of Sokol's findings, continued down its unique successful path after the war. It finally became a self-managed organisation, adapted to the new Yugoslav situation, made international connections, elevated itself in the field of sport, and remained fundamentally true to its programme and purpose, i.e. raising physically and spiritually strong Catholic Slovenians who would be a source of support for the Catholic side.

KEY WORDS: *Orel, exercise, physical culture, sport*

Uvod

Obnovitev ustavnega življenja v avstrijski monarhiji na začetku šestdesetih let je pri avstrijskih narodih okrepila narodnozavedne tendence in okrepila narodnobuditeljsko delo. Prebujati se je začelo društveno življenje, med drugim na telovadnem področju, ki leta 1863 dobi slovensko narodno organizacijo Južni Sokol. Organizacija je nato uspešno prekrmarila prva razhajanja v slovenskem političnem prostoru, na prelomu iz 19. v 20 stoletje pa naletela na neizogibno čer – kulturni boj. Ta se je razvnel med liberalci in katoličani, ki so praktično na vseh poljih družbenega življenja ustvarili lastne organizacije, čemur se ni mogla izogniti niti telovadba. Sokol, ki je ves čas tešil telovadne potrebe pripadnikom obeh polov, se je v novi politični realnosti (dokončno) znašel na liberalni strani, nasproti pa je leta 1906 dobil neposrednega tekmeca iz nasprotnega nazorskega tabora, katoliškega Orla. Sklep o ustanavljanju katoliških telovadnih odsekov je bil sprejet že leto prej na občnem zboru Slovenske krščansko-socialne zveze (SKSZ). Istega leta so s telovadbo začeli tudi na Jesenicah in jo februarja 1906 nadgradili z ustanovitvijo telovadnega društva Orel. A mesto uradno prvega med telovadnimi odseki SKSZ, pozneje (1909) dobijo ime Orel, je dobil odsek v Ljubljani, ki je svoje peruti dokončno razprl novembra 1906. Glavna cilja nove telovadne ali bolje telesnovzgojne organizacije sta bili vzgoja in izobrazba mladih, ki bi se v mladinski organizaciji izoblikovali v dobre bodoče delavce katoliške organizacije, hkrati pa z njo zajeziti vdor liberalizma na podeželje in ustvariti protiutež Sokolu. Organizacija je kljub začetniškim težavam ob podpori katoliškega aparata in prenesenega strokovnega ter organizacijskega znanja iz Sokola hitro rasla.[2]

2 Več o ustanavljanju orlovske in sokolske organizacije ter njunih medse-

Že novembra 1907 so odseki dobili krovno organizacijo, Zvezo telovadnih odsekov, čez dve leti preimenovano v Zvezo orlov (ZO), ki ni bila samostojna, a je delovala avtonomno pri SKSZ. Leta 1908 je začelo izhajati glasilo *Mladost*, ki je na podlagi spisov voditeljev gibanja, predvsem dr. Janeza Evangelista Kreka, Ivana Podlesnika, Franca Terseglava in ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventure Jegliča, postalo kažipot slovenskega mladinskega gibanja. Leto 1910 sta idejno in programsko začrtali dve knjigi, *Zlata knjiga slovenskih Orlov* Franca Terseglava in poslovnik *Mladeniška telovadna organizacija* Ivana Podlesnika. Organizacijsko so med odseke in zvezo dodali okrožja in podzveze, ZO pa je ob svoji petletnici leta 1911 štela 148 odsekov s 4025 člani, od tega 2694 telovadcev.[3] Slovensko orlovstvo se je kmalu začelo povezovati s tujimi idejno sorodnimi katoliškimi telovadnimi organizacijami, predvsem s češkim Orlom, stiki pa so segali še v Francijo in Dalmacijo. Višek predvojnega delovanja so kronali s prvim vseslovenskim orlovskim zletom, ki je bil združen s četrtim slovenskim katoliškim shodom in je potekal 24. avgusta 1913 v Ljubljani. Organizacija je takrat v 168 odsekih združevala 5228 članov, od tega 2696 telovadcev.[4]

bojnih odnosih glejte Aleš Šafarič, *Prepletenost politike in telesne kulture na Slovenskem v letih 1891–1914 in 1919–1929*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2016.

3 Jernej Hafner, »Orel«, Čas, let. 17, št. 1/1922/23 (dalje Hafner, »Orel«), str. 20.

4 Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Prosvetna zveza, Ljubljana 1928, str. 316.

Obnavljanje organizacije

Prva svetovna vojna je na fronto poklicala tudi orle. Delo v odsekih je zato povečini zastalo, gibanje je ostalo omejeno skoraj izključno le na *Mladost*, čeprav organizacija v primerjavi s Sokolom ni bila razpuščena. Orli, ki so ostali doma, so se v sporu znotraj katoliškega tabora (Krek – dr. Ivan Šušterič) postavili na Krekovo stran in se aktivno vključili v deklaracijsko gibanje, ki se je razvilo v podporo Majniške deklaracije.[5] To medvojno »miganje« jim je olajšalo obnavljanje organizacije ob koncu vojne, ki je potekalo sočasno kot pri sokolskih nasprotnikih. Potem ko so se konec oktobra 1918 oboji zbrali na sestanku z namenom formiranja »narodne obrane«, je tri dni po odločitvi o njenem razpustu, 17. novembra, predsedstvo ZO pozvalo »*prijatelje orlovstva na razgovor*«.[6] Ta je padel še v kratko obdobje narodne sloge, ko so bili odnosi med orli in sokoli dobri, vrstili so se pozivi po bolj poglobljenem sodelovanju, ki ga je zagovarjal tudi Podlesnik. Kot častni predsednik je Podlesnik vodil novembrsko skupščino, na kateri je bilo zastopanih 19 odsekov, in v pozdravnem govoru spomnil na vse preminule brate. Predsednik ZO Pogačnik je priporočil »*posebno pažnjo za naraščaj, predavanja, fantovske večere*«, s katerimi naj bi se obnovili med vojno načeti omika in prosveta. Na zborovanju so sprejeli resolucijo, ki je poudarila, da predvojni orlovski program načelno ostaja enak tudi v prihodnje, in vsem organom naložila, da začnejo obnavljati organizacijo. Predsedstvo se je začelo tedensko sestajati na sejah okrožja, pregledovati stanje po odsekih, ta pa so postopoma začela podrobno delo.

5 Janko Prunk, »Škof Jeglič – Politik«, 1. del, *Kronika*, št. 1/1971, str. 38–41; Štih, Simoniti, Vodopivec, Peter Štih, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec, *Slovenska zgodovina: družba – politika – kultura*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2008, str. 329, 330.

6 *Mladost*, št. 7-8/1920, str. 120, Vzmik, vzlet in polet Orla.

Resolucija je 8. december 1918 določila za dan občnih zborov za odseke in januarja naslednje leto za zvezo. Takrat naj bi potekal tudi vaditeljski in »organizatorični« tečaj,[7] že do božiča 1918 pa bi moral vaditeljski zbor izdelati t. i. vežbovnik,[8] a ga je nato šele dve leti pozneje.[9] Z intenzivnim delom v vodstvu, ob podpori tiska, na podlagi osebnih obiskov in nastopov ljubljanskih orlov je gibanje dobilo pospešek, ki so ga ob koncu leta 1918 potrdile številke o 1948 orlih in 1822 orlicah ali skupaj 3770 članih.[10]

Pri tem podatku izstopa veliko število orlic, ki so po vojni ne le hitro obnovile svoje delovanje, temveč dobile tudi pomembnejšo vlogo v orlovskem gibanju. Čeprav so v vodstvu ob nasprotovanju nekaterih že pred tem do neke mere poudarjali pomen ženske telovadbe, je ta ostajala nekako na obrobju in striktno ločena od orlov. Ločena je ostajala tudi po vojni, a je zato dobila enak ustroj kot moška, le da so se odseki imenovali krožki, in lastno Orliško zvezo, ki je nastala 6. septembra 1919.[11] Med glavne razloge za njeno širjenje je vodstvo navajalo »*zdravstvene in nravstvene ozire*« ali, kot so poudarjali že pred vojno, so z žensko telovadbo želeli preprečiti, da bi nasprotniki izkoristili ženske za »*nekrščanske smotre*«.[12] V mislih so imeli seveda Sokola. V odnosu med orli in orlicami so veljala tudi strožja pravila kot pri Sokolu.[13]

7 Tečaji, ki so se jim od leta 1922 priključile tudi organizatorične tekme, na katerih so tekmovali v poznavanju Zlate knjige, Poslovnika, petja in disciplini. *Mladost*, št. 11/1923, str. 163, Občni zbor O.P.

8 *Slovenec*, 19. november 1918, str. 3, Skupščina Zveze Orlov.

9 *Mladost*, št. 6/1920, str. 87, Novi orlovski vadnik.

10 *Spominski zbornik Slovenije: ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije* (ur. Jože Lavrič, Josip Mal in Franc Stele), Jubilej, Ljubljana 1939 (dalje *Spominski zbornik*), str. 218.

11 Prav tam, str. 110, 111.

12 *Mladost*, št. 5-6/1919, str. 81, Občni zbor Orlovske zveze.

13 *Mladost*, št. 6/1924, str. 86, Vse oči se ozirajo na nas!.

Že od vsega začetka je bila ponovno poudarjana skrb za mladino. ZO je 4. decembra 1918 sklicala »*sestanek zastopnikov učiteljstva, katehetov in drugih mladinoljubov, da čuje njihovo mnenje glede organizacije ljudskošolske in dijaške mladine v orlovskih odsekih*«. Sprejeli so sklep, da se v vse odseke vpelje naraščaj, za pomoč pri vzgoji prosi katoliško misleče učiteljstvo in se s tem skuša preprečiti odtujitev mladine Katoliški cerkvi.[14] Načrt so pospešeno izpolnjevali, v ta namen pa leta 1919 oblikovali posebno dijaško okrožje, ki je bilo naslednje leto med okrožji že najmočnejše.[15] Naraščaj so sicer razdelili na dijaškega, ljudskošolskega (do 14. leta) in zunajšolskega (od 14. do 16. leta),[16] leta 1925 pa slednja preimenovali v nižji in višji (od 14. do 17. leta).[17] Višji naraščaj je pozneje dobil naziv mladci.

Novo okrožje je istega leta nastalo tudi v Prekmurju, medtem ko je bilo na Koroškem ustanovljenih več odsekov. Omenjenima območjema je ZO posvečala veliko pozornosti. Orli so se množično vključevali v redne enote vojske in prostovoljne »sokolske legije«, ki so se bojevale na Koroškem, v Prekmurju in Medžimurju. Pomembno vlogo so odigrali tudi v bojih za Koroško, ko so enote Alfreda Lavriča izgubile in se začele umikati. Takrat so stražno službo na Karavankah na lastno pobudo prevzeli sokoli in orli z Jesenic, iz Kranjske Gore, Mojstrane, z Javornika in iz Tržiča.[18] Koroška je vidno vlogo v orlovski publikaciji zavzemala vse do plebiscita, pri pripravi nanj pa so z raznimi akcijami in agitacijo za Jugoslavijo sodelovali tudi orli. Ti seveda niso pozabili na zasedeno Primorsko, kjer so orlovski

14 *Slovenec*, 7. december 1918, str. 3, Zveza Orlov in naraščaj.

15 *Mladost*, št. 7-8/1920, str. 120, Vzmik, vzlet in polet Orla.

16 *Mladost*, št. 5-6/1919, str. 77, Občni zbor Orlovske zveze.

17 *Orlovski odbornik*, št. 3/1925, str. 20, Naraščaj.

18 Janko Jazbec, »Sokolska misel med Slovenci«, *Sokolski zbornik 1863–1963* (ur. Janko Jazbec idr.), Središnji odbor za Obnovu Jugoslovenskog Sokolstva u slobodnom svetu, Buenos Aires 1963, str. 46.

odseki zaradi katoliškega značaja ohranjali nekaj več svobode kot sokolska društva, a so bili nato pod fašističnim pritiskom leta 1927 vseeno prepovedani.

Poleti 1919 so se začeli oživljati stiki s češkim orlovstvom in dramiti somišljeniki na Hrvaškem, kjer so sicer nekaj upov še polagali v hrvaškega Sokola, a hkrati že pravilno predvideli, da bo slej ko prej prišlo do ločitve in oblikovanja Orla. Njegovo podlago so pripravljala mladinska društva, ki jih je ustanavlja Hrvaška katoliška narodna zveza.[19] Na vrhu slovenske organizacije so se medtem zgodile spremembe.

Prve menjave na čelu zveze

V Ljubljani je bil 16. marca 1919 občni zbor Orlovske zveze (OZ),[20] ki ga je zaradi odsotnosti predsednika Pogačnika vodil Podlesnik. Zbrani delegati so zastopali 49 odsekov in so z navdušenjem pozdravili »*po stoletjih zatiranja doseženo narodno ujedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov*« ter slovesno izjavili, da bo Orel kot »*najbolj demokratično urejena organizacija z vsemi dušnimi in telesnimi silami deloval vedno za zdrav razvoj vsem slojem pravične, na najdemokratičnem temelju zgrajene velike Jugoslavije*«. Glavni predlogi sprememb in resolucije, ki so jih podali na občnem zboru, so bili sicer usklajeni že nekaj dni pred njim, na »*sestanku duševnih voditeljev in prijateljev orlovske organizacije*«. Med drugim so se na telesnem področju odločili poživiti šport in nekatere discipline vnesti v redno telesno vzgojo. Pri tem so tako kot sokoli zavračali »*šport do viška*« in podpirali vsestransko vadbo, ki so jo želeli popeljati v naravo. V odnosu do nasprotnikov sta bila sprejeta dva pomembna

19 *Mladost*, št, 1/1920, str. 12, Kako se gibljemo.

20 Po letu 1919 so namesto Zveze orlov uporabljali naziv Orlovska zveza.

sklepa: predsednik OZ ni smel več imeti aktivnega političnega mandata in padla je odločitev za prenovo orlovskega kroja. V dotedanjem kroju, ki je bil posnetek sokolskega, kar je sprožalo upravičene očitke, namreč niso videli »*nič domačega in monolitnega*«. Na volitvah se je poslovil dotedanji prvi predsednik OZ Pogačnik, ki je mesto zavrnil zaradi prezasedenosti s politično funkcijo in je bil v zahvalo izvoljen za častnega člana. Predsedniški stolček je prevzel Podlesnik, njegov prvi namestnik je postal Jože Pirc, drugi pa Jernej Hafner.[21]

Vendar pa Podlesnikovo predsednikovanje ni trajalo dolgo. Že na marčnem občnem zboru leta 1919 ni bilo poročila načelnika, ker je ta pred tem odstopil. V tajniškem poročilu pa je ob tem zapisano, da so v organizaciji nastala »*nesporazumljenja*« glede združitve Orla in Sokola, ki so jih nato razložili v časopisju in po predavateljih po odsekih.[22] Ta nesporazum je moral botrovati tudi odstopu Podlesnika. Njegovemu »slogaškemu« pogledu v odnosu do Sokola oziroma nasprotnikov so se uprli »mladi« v ljubljanskem Orlu, ki so predstavljali veliko večino odborniških in vaditeljskih mest. Čeprav ne *Mladost* ne *Slovenec* nista poročala o kakih načelnih nasprotjih ali strujah znotraj orlovstva, nasprotujoči si članki, ki jih je prinašalo glasilo, to prikrito potrjujejo. Spor je vrhunec dosegel maja, ko so slovensko javnost pretresale informacije o velikih uspehih avstrijske vojske na Koroškem. Ti so bili povod za Podlesnikovo odložitev funkcije predsednika 10. maja, potem ko je predsedstvo OZ na seji 7. maja sprejelo izjavo za slovensko javnost, ki je časopis *Slovenec* najprej ni želel objaviti. V njej so obžalovali koroške dogodke, ki so pokazali »*moralno oslabelost našega tekom dolgoletne vojske izmozganega naroda*«, in pozvali vse člane in prijatelje k podpori države z besedami:

21 *Mladost*, št. 5-6/1919, str. 67–82, Občni zbor Orlovske zveze.

22 Prav tam, str. 74.

»*Bratje orli, pomagajmo zadati in bodimo prvi nositelji velike jugoslovanske državne misli*«.[23] Poročila pravega vzroka »*delne krize v predsedstvu*«, ki naj bi bil samo »*načelnega značaja*«,[24] niso podala, so jo pa dokončno razrešili na seji širšega odbora 1. junija. Podlesnik se je že pred tem prenehal udeleževati sej, njegove posle pa je 16. junija do občnega zbora prevzel Pirc.[25] Sledil je še izredni občni zbor v Dobrli vesi 28. septembra, na katerem Podlesnika ni bilo. Za novega predsednika so zborovalci soglasno izvolili Pirca, medtem ko je načelniško mesto prevzel Pavle Kržan.[26]

Enak ustroj je potrdil drugi redni občni zbor po vojni, ki se je odvil 4. januarja 1920. Na njem je bilo zastopanih 60 odsekov in 21 okrožij, številne naj bi zadržale slabe prometne razmere. Pirc se je v govoru spomnil nedavno umrlega Pogačnika in odstopa Podlesnika, ob čemer se mu je zahvalil »*za lepo in neumorno delo*«. Na zboru so sprejeli sklep o načeloma obveznem nošenju orlovskih znakov za člane in članice. Naraščaju, ki je uradno dobil za svoje glasilo list *Angelček* s prilogo *Telovadba*,[27] to ni bilo dovoljeno. Spremenili so tudi orlovski pozdrav, sokolski »Na zdar« je zamenjal »Bog živi!«, dotedanje uveljavljene pozdrave pa so močno odsvetovali.[28]

Naprej po svoji poti

Novost je bila še ena v nizu spreminjanja zunanje podobe orlovstva, ki je nakazovalo novo usmeritev v smeri umikanja

23 *Slovenec*, 11. maj 1919, str. 2, Bratom Orlom!.
24 *Slovenec*, 13. maj 1919, str. 3, Iz predsedstva Orlovske zveze.
25 *Mladost*, št. 10-12/1919, str. 124.
26 *Slovenec*, 30. september 1919, str. 5, Izredni občni zbor Orlovske zveze.
27 Maja 1921 ga zamenja lastno glasilo *Orlič*.
28 *Mladost*, št. 1/1920, str. 10, Redni občni zbor Orlovske zveze.

od kakršnekoli povezave s (starim) sokolstvom. Že leta 1919, še bolj pa leto pozneje, je bil obnovljen kulturni boj, ki je v prve bojne vrste spet porinil sokole in orle. Orlovstvo je zato spet začelo intenzivneje poudarjati svoja načela in usmeritve, ki jih je izoblikovalo že pred vojno. Nastopilo je proti liberalizmu, socialni demokraciji in njunemu »*otroku*« boljševizmu, ki je »*podedoval vse slabe lastnosti svojih prednikov*«. Na drugi strani so v katoliški veri videli edino sredstvo lastne in narodove sreče, zato so bili pripravljeni »*iti tudi v vsak boj, iti tudi v smrt za vero in Cerkev Kristusovo; na delo in v boj za temelje in pogoje svete vere; za svobodo krščanskega nauka, za pravico Cerkve; učiti, moraliti, vladati vernike; za lastnino, od katere se vzdržuje služba božja, cerkve in cerkveno osobje, za krščansko šolo in zakon, za enakopravnost katoliških organizacij*«.[29] Nov državnopolitični okvir je zahteval prenovo odnosa do naroda, ki ga je podal dr. Gregorij Rožman, eden glavnih usmerjevalcev povojnega orlovstva in njegov duhovni vodja. Čeprav se filozofija v osnovi ni spremenila, je Rožman zelo poudaril ljubezen do naroda in jezika, ki ju je, kot je poudaril v opombi članka, razumel kot »*ujedinjeni troimenski naš narod in jezik trojnega narečja*«. Orlovsko ljubezen do naroda je videl v trojnem delu: izobrazbi sebe in naroda, telesnem zdravju oziroma telovadbi in duševnem zdravju, ki temelji na načelih katoliške vere.[30]

Orel je tako še naprej ostajal telovadna, izobraževalna in vzgojna mladinska organizacija, katere podlaga pri vzgoji in sredstvo za pridobivanje ljudi je bila telovadba, na njo pa se je opiralo duševno delo. Šlo je za prepletenost telovadbe in izobrazbe, pri čemer si ni bilo mogoče predstavljati odseka brez telovadbe, tako kot ne orla, ki bi bil zgolj telovadec, ne pa tudi prepričan katoličan. Kljub temu po vojni še niso popolnoma

29 *Mladost*, št. 4/1920, str. 53–55, Kaj hočemo?.

30 *Mladost*, št. 5/1920, str. 67, 68, Orel in narodnost.

izginili očitki nekaterih, da telovadba ni za kmeta in delavca oziroma je le nepotrebno zlo. Mnenja članov so se razlikovala tudi, ko je šlo za razmerje Orla do politike. Ker je v splošnem veljalo, da je organizacija nepolitična, so nekateri poudarjali, da jih politična vprašanja ne zadevajo. Drugi so menili, da je Orel kot katoliška organizacija dolžan braniti vero in Cerkev na političnem polju, medtem ko so nekateri to nalogo pripisovali le članom, ne pa odsekom, okrožjem ali zvezi. Prevladalo je slednje. Dolžnost in pravica vsakega orla kot katoličana in svobodnega državljana sta namreč bili, da dela za vero, pravice Katoliške cerkve in blagor ljudstva. Ker se je o teh zadevah odločalo na političnem polju, se je dolžnost prenesla tudi na politično udejstvovanje. To je v praksi pomenilo, da mora vsak orel »*osebno dati svoj glas odločno katoliškemu kandidatu, koder tak nastopi, priporočen od poklicanih zastopnikov Cerkve*« in vplivati tudi na druge volivce, da bi ti oddali glas za kandidate ali stranke, ki bo »*odločno nastopala za tako vlado, take postave in upravo, ki je pravična Bogu, Cerkvi, ljudstvu, vsem stanovom*«. Taka stranka je bila na Slovenskem samo ena – SLS. Odseki na drugi strani niso bili poklicani za politično delo, zato se jim je prepovedovalo sklicevati politične shode, se takih shodov korporativno udeleževati, postavljati svojih kandidatov, na orlovskih taborih imeti politične agitacijske govore in opravljati politične posle. Prav tako ni bilo dovoljeno politično nastopati v kroju. OZ je določila tudi, da predsednik zveze ne sme biti izpostavljena politična oseba, člani predsedstva, okrožni in odsekovni predstavniki pa naj ne bi bili iz vrst politikov.[31] Vendar pa je nepolitičnost organizacije ostajala mit, v katerega niso verjeli niti sami. »*V razmerah, ki so bile pri nas pred vojsko, je moralo tako biti vsaj na zunaj. V kolikor pa je to bilo dejansko, ve vsak, ki je delal pri tej ali oni organizaciji,*

31 *Mladost*, št. 10/1920, str. 145–148, Kolikor glav – toliko misli.

četudi je nosila nepolitičen pečat,« so odkrito zapisali v *Mladosti* leta 1919.[32] A obeti za prihodnost niso bili nič kaj lepi, česar so se zavedali tudi sami.

Še pred poletjem, 30. maja 1920, je potekal nov izredni občni zbor OZ, na katerem so odobrili nov *Poslovnik*, ki je urejal ustroj organizacije. Že pred njim je nastal obnovljen *Vadnik*, namenjen strokovnemu delu vadbe, oba pa sta skupaj z *Zlato knjigo* predstavljala temeljne knjige za orlovsko gibanje. *Poslovnik* je določal pravice in dolžnosti odbornikov ter je bil orlom in članom drugih katoliških kulturnih organizacij v oporo pri uvajanju v redno društveno delovanje. Ker druga izobraževalna društva še niso imela podobnih del, je orlovski poslovnik postal merodajen tudi za vse orle, ki so bili obenem člani teh društev.[33]

Mariborski tabor

Statistika OZ je na slovenskem ozemlju sredi leta 1920, ob opombi, da je zaradi pomanjkljivih in neposlanih podatkov nepopolna, v 140 odsekih naštela 2423 telovadcev, 1530 netelovadcev ali skupaj 3953 članov in 2241 naraščaja.[34] Torej hitra rast, ki je bila posledica dela v širino in posvečanja predvsem telesni vzgoji in javnim nastopom. S tem je Orel na eni strani sledil splošnemu družbenemu stanju, ki je bilo po vojni bolj naklonjeno zabavi in površinskim aktivnostim, na drugi strani pa je moral širiti svoj delokrog in opravljati naloge drugih katoliških prosvetnih organizacij, ki so se počasneje postavljale na noge. Preobrat je naredil orlovski tabor v Mariboru, prva velika

32 *Mladost*, št. 3-4/1919, str. 42, Naši grehi.

33 *Mladost*, št. 6/1920, str. 85–87, Novi orlovski poslovnik.

34 *Mladost*, št. 7-8/1920, str. 128, Statistična tabela O.Z.

prireditev po vojni, ki je bila hkrati katoliški shod v malem. Z njim je bila »*zaključena prva povojna doba zbiranja in oživljanja ter popularizacije Orla, ki se je naslednji dve leti poglobil zopet bolj sam v sebe, da se razmeram primerno izpopolni*«.[35]

Tabor je potekal od 29. julija do 1. avgusta 1920 z močno udeležbo gostov s Hrvaškega (5000), Češkoslovaškega (več sto) in Poljskega, prišli pa so tudi srbski dijaki in delegacije katoliških Slovencev iz Amerike ter katoliških telovadcev iz Francije in Belgije. Celoten program je bil širok, od tekem za prvenstvo posameznikov in oddelkov, tekem v lahki atletiki do zborovanj, predavanj, gledaliških predstav, koncertov, občnih zborov številnih katoliških organizacij itd. Zunanji blišč je dogodku dal sprevod po mestu 1. avgusta, v katerem so korakali 1700 orlov, 780 orlic, člani 44 drugih organizacij in na koncu 83 orlovskih konjenikov. Na Glavnem trgu se je nato odvila maša pred 50.000 gledalci, popoldne po dežju pa telovadba na telovadišču v Teznem, kjer se je na tribunah zbralo 40.000 ljudi.[36] Obe prireditvi so spremljali številni škofi (ljubljanski, zagrebški, sarajevski idr.), člani deželne vlade (npr. poverjenika Verstovšek in Remec), častniki, minister dr. Anton Korošec, srbski minister za kmetijstvo Velizar Janković in zastopnik kralja polkovnik Mladen Bogičević.[37] Vendar pa se je za zunanjim sijajem skrivalo precej pomanjkljivosti, na katere je kritično opozoril Stanko Koce v *Mladosti*. Ugotavljal je, da odseki še niso bili pripravljeni za tak nastop, veliko je bilo nedisciplinе, neenotnosti in neznanja. Telovadilo je le 800 slovenskih orlov in 500 orlic. Tudi organizacija je bila pomanjkljiva, gledalci npr. niso do zadnjega vedeli, kje se bodo odvijale tekme, zato

35 Hafner, »Orel«, str. 21.

36 *Mladost*, št. 11-12/1920, str. 161, 162, I. slovanski orlovski tabor v Mariboru. Časopis *Slovenec* piše, da je bilo na tribunah več kot 30.000 gledalcev. *Slovenec*, 3. avgust 1920, str. 3, Največja manifestacija Jugoslavije.

37 *Slovenec*, 3. avgust 1920, str. 2, 3, Največja manifestacija Jugoslavije.

jih je bilo malo.[38] Manjkale niso niti zbadljivke nasprotnikov, še posebej je bilo vroče med izletom na Bledu, kjer so se s tujimi katoliškimi telovadci sporekli tamkajšnji sokoli.[39]

Zborovalci so na taboru poudarili nujnost poglabljanja prosvetnega in verskega življenja orlov, kar so jasno nakazovale sprejete resolucije. Te so zahtevale več verske vzgoje, udeleževanja verskih obredov, boja proti pijančevanju, pretepanju, seksualni razbrzdanosti in spoznavanje načel verskih nasprotnikov – svobodomislecev, komunistov in nasprotnih mladinskih organizacij – ter podiranje njihovega vpliva in dela.[40] Orel je moral gojiti vse panoge »*umske izobrazbe*«, socialno, državljansko, domovinsko in gospodarsko, saj so te »*v ozki zvezi s politiko v splošnem in ožjem pomenu*«, ter tako usposobiti člane, da morejo »*samostojno presojati programe strank*« in se zavedati »*velikega pomena enotne ljudske stranke med Jugoslovani*«.[41]

Spremembe so napovedali tudi na telovadnem področju, kjer so želeli iti svojo pot. Kot je v referatu povedal Hafner, je telovadba resnejše mesto v orlovski organizaciji začela dobivati šele s pripravo na katoliški shod leta 1913 in z nastopom Maksa Peterlina, medtem ko so prvih pet let obstoja več pozornosti namenjali »*organizatoričnemu in izobraževalnemu*« delu. Po vojni se je ta usmeritev nadaljevala, Orel se je dokončno uveljavil kot telovadna organizacija, telovadba pa je postala »*podlaga in izhodišče orlovskega delovanja, zunanja tvorilna moč orlovske organizacije*«.[42] Za uresničitev tega cilja so potrebovali tehnični

38 *Mladost*, št. 10/1920, str. 152–154, Mariborski nastop; *Mladost*, št. 11-12/1920, str. 163–165, Tekme na mariborskem taboru 1920.

39 *Mladost*, št. 10/1920, str. 157, Občinski urad na Bledu. Več glejte v *Slovenec*, 5. avgust 1920, str. 2.

40 *Mladost*, št. 11-12/1920, str. 173, Orel in poglobitev verske zavesti.

41 Prav tam, str. 177, Orel in prosvetno delo.

42 *Mladost*, št. 11-12/1920, str. 178, Orlovsko tehnično delo.

načrt, sredstva in vaditelje. Prvi orli so izhajali iz sokolskih vrst, zato so s seboj prinesli tudi sokolsko znanje in običaje – izrazoslovje, poveljevalni jezik, kroj, pozdrav, telovadni sestav, vse je bilo sokolsko. To se je večkrat izkazalo kot neprimerno in ni sledilo njihovim načelom in duhovnemu delu. Z izidom *Vadnika* in *Poslovnika* je pred mariborskim taborom nastala podlaga za začetek gradnje samostojnega telovadnega sistema, ki si mora mesto izboriti tudi v šoli in vojski.[43] To smer so nakazali češkoslovaški orli že na začetku leta 1920 v resoluciji, ki jo je objavila *Mladost* in jo označila kot primerno tudi za slovensko orlovstvo. V njej so poudarili pripadnost katoliškim nazorom in zavrnili možnost »*vsenarodne telovadske ustanove*«, izrazili pa željo po strpnem odnosu z nasprotnimi telovadnimi organizacijami. Zaradi nasprotujočih si nazorov so ob tem zavrnili večino glavnih načel Tyrša, ki s širjenjem »*brezverske nravnosti*« spodkopavajo versko življenje sokolov.[44]

Slovenski orli so po vojni veliko pozornosti posvečali navezovanju novih in krepitvi starih stikov s sorodnimi katoliškimi telovadnimi organizacijami po Evropi. Radi so pogledovali predvsem proti češkoslovaškemu Orlu, saj je tam gibanje doživljajo razcvet. Ker je mednarodna telovadna zveza FIG v svoje vrste sprejemala le po eno telovadno organizacijo iz države, v Kraljevini SHS pa je to mesto pripadalo Jugoslovanski sokolski zvezi (JSZ), so orlom ostala zaprta vrata do olimpijskih iger. To jim je vzbujalo precej nejevolje, zato so poudarjali, da so s Čehoslovaki edini narod, kjer k olimpijski reprezentanci niso pripuščeni katoliški telovadci. Kljub temu so prinašali rezultate s tekem in uvrstitve domačih tekmovalcev, a pri tem, tako kot pred vojno, uspeh bolj kot Sokolu pripisovali individualnim

43 Prav tam, str. 178–180.

44 *Mladost*, št. 9/1920, str. 133–135, Programatična resolucija, odobrena na manifestacijskem shodu čehoslovaškega Orla v Brnu 25. januarja 1920.

sposobnostim nastopajočih. Zamenjavo za olimpijske igre so orli našli v mednarodnih telovadnih nastopih pod okriljem mednarodne zveze katoliških telovadcev UIOCEP (Union internationale des œuvres catholiques d›education physique). Na mednarodnih tekmovanjih so slovenski telovadci dosegali odlične uspehe, med posamezniki pa sta izstopala Drago Ulaga in Ivo Kermavner. Slednji je vodil poseben tehnični odbor, ki je skrbel za telovadni sistem, v katerem je pomembno mesto zasedel šport oziroma posamezne športne discipline, predvsem lahkoatletske, ki so jih uvrstili v redno vadbo.[45] V športu so namreč prepoznali sredstvo za pridobivanje mladine, ki je po vojni vse bolj zapuščala telovadne vrste in odhajala v šport.

»Jugoslovaniziranje« orlovstva

Razmere v državi so slovensko orlovstvo silile tudi v širjenje na jugoslovanskem območju, kjer je bil pravi posluh, razumljivo, le na Hrvaškem. Tam se je katoliško telesnovzgojno gibanje začelo razvijati že pred vojno, po njej pa se je obnavljalo z zamikom in je ostajalo na nižji stopnji kot v Sloveniji. Do prvega konkretnega slovensko-hrvaškega povezovanja je prišlo konec leta 1920, ko so v OZ sprejeli 20 telovadnih odsekov (tri okrožja) hrvaških mladinskih društev, ki so bila včlanjena v Hrvaško katoliško narodno zvezo. Glavna organizacijska sprememba se je zgodila 23. oktobra 1921, ko je potekal ustanovni občni zbor Jugoslovanske orlovske zveze (JOZ)[46] kot krovne in povezovalne organizacije, ki je pod svoje okrilje sprejela

45 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 138–140.

46 Pravila JOZ je ministrstvo potrdilo že 3. avgusta 1921 in to sporočilo ustanovitelju 25. avgusta. *Mladost*, št. 10/1921, str. 141, Jugoslovanska orlovska zveza.

slovensko Orlovsko podzvezo (OP) v Ljubljani,[47] Hrvaško orlovsko podzvezo v Zagrebu in marca 1922 še Orliško zvezo v Ljubljan. Člani zveze so sicer bili odseki, medtem ko so bile podzveze uradno v vlogi upravnih teles. OP v Ljubljani je bila sočasno podzveza JOZ in SKSZ.[48] Prvi predsednik JOZ je bil Hrvat dr. Vendelin Megler, ki ga je leta 1925 zamenjal dr. Marko Natlačen, poznejši ban Dravske banovine, njega pa od 23. januarja 1927 do razpusta dr. Stanislav Žitko. Načelnik je bil zadnjih pet let (1924–1929) Kermavner, potem ko je leta 1924 zamenjal znanega telovadca Peterlina, ki je bil od izida marca 1922 do sredine leta 1924 tudi urednik novega tehničnega lista *Orlovski vaditelj*. Leto pred njim, 1921, sta začela izhajati *Orlovski odbornik* in naraščajsko glasilo *Orlič*, leta 1923 pa so orlice dobile *Vigred*. Hrvaške orle je vodil dr. Ivo Protulipac, OP v Ljubljani sprva dr. Jože Basaj, od leta 1926 pa Josip Ovsenek. Dober mesec v letu 1926 je bil na čelu slovenskih orlov tudi Natlačen, še dva meseca dlje pa pred razpustom spet Basaj. Slovenski načelnik je bil do konca leta 1923 Kermavner, nato ga je nasledil Jože Hvale.

Za nastanek zveze je bila poleg želje po oblikovanju (navzven) vsenarodne, jugoslovanske organizacije, s čimer bi nekoliko utišala kritike nasprotnikov o plemenski in nedržavni usmeritvi, tudi težnja slovenske organizacije po osamosvojitvi. Ta je namreč po vojni spadala pod SKSZ, ki v primerjavi z Orlom ni dosegla stare slave, a je zato pod svojim okriljem želela obdržati uspešne organizacije, kot je bil Orel. S formiranjem OP v Ljubljani se je ta osamosvojila, čeprav je formalno še dve leti ostala del SKSZ. Potem ko se je SKSZ na občnem zboru 15. novembra 1923 preimenovala v Prosvetno zvezo in

47 Orlovska zveza se je istočasno preimenovala v Orlovsko podzvezo, ki je bila obenem Podzveza JOZ in še naprej tudi podzveza SKSZ.

48 *Mladost*, št. 11-12/1921, str. 146, 147, Ustanovni občni zbor Jugoslovanske orlovske zveze dne 23. okt. 1921.

dobila nova pravila, smernice za poslovnik in izvoljen novi odbor, orlovska organizacija vanjo ni vstopila.[49] Ta je bila sicer že pred tem tako enotna in samostojna, da je dokončna osamosvojitev pomenila »*nič drugega nego potrditev pred zakonom in oblastjo, kar je dejansko delalo in živelo že prej kot samostojna organizacija*«.[50] To je v nekaterih katoliških krogih pripeljalo do napetosti, saj so se vodilni možje zbali prevelikega vpliva samostojne mladinske organizacije na javne zadeve. Proti pomislekom je nastopil škof Jeglič.[51]

Nova organizacijska struktura iz leta 1921 je prinesla spremembe tudi na nižjih ravneh. Preuredilo in zmanjšalo se je število okrožij, med njih in odseke pa so z letom 1922 dodali še srenje, ki so pomagale in nadzirale osnovne enote. Čez dve leti so se jim priključile t. i. ekspoziture ali izpostave, ki so postale povezovalno telo med okrožji in podzvezo.

Slovenski Orel je medtem skokovito rastel. Že na občnem zboru decembra 1920 so poročali o 163 odsekih (ob 31 takih, ki se niso javili) s skoraj 6000 člani in 3000 naraščaja,[52] ob formiranju JOZ manj kot leto dni pozneje pa se je vanjo včlanilo 205 slovenskih odsekov in 60 hrvaških društev s skupaj okoli 20.000 člani.[53] Rast, poglobitev dela in izpopolnjevanje tehničnega dela z organizacijskimi tečaji, okrožnimi tekmami, s telovadnim tednom ipd. so se nadaljevali leta 1922, in to kljub poročilom o vse manjši naklonjenosti oblasti ter bojem s sokolstvom za primat v šoli. Katoliški tabor je tako stanje skušal preprečiti ali vsaj omiliti s političnim delovanjem poslancev SLS, z nastopi in s poslanicami škofov ter z raznimi

49 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 150, 151.

50 *Mladost*, št. 10/1924, str. 135, V preteklem letu.

51 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 151.

52 *Mladost*, št. 1/1921, str. 2, Občni zbor O.Z. dne 12. decembra 1920.

53 *Mladost*, št. 11-12/1921, str. 147, Ustanovni občni zbor Jugoslovanske orlovske zveze dne 23. oktobra 1921.

dejanji, s katerimi so izkazovali naklonjenost kralju in državi. Med drugim so orli (500) sodelovali na sprejemu ob obisku regenta Aleksandra v Ljubljani junija 1920, obeleževali državne praznike (obletnico združitve) in druge pomembne dogodke, kot je bila npr. poroka kralja Aleksandra z romunsko princeso Marijo. Na poročno slovesnost v Beograd se je odpravilo devet članov JOZ v kroju, ki so ob tej priložnosti izvedli prvi nastop orlov v jugoslovanski prestolnici.[54]

Da bi v vodstvu preprečili zgolj nebrzdano rast, so nastopili proti pretiranemu prirejanju manifestacij oziroma te omejili in nadomestili z drugimi zahtevnejšimi telovadnimi in prosvetnimi prireditvami. Osrednji dogodek leta 1922 je bil II. vseslovanski orlovski tabor v češkem Brnu od 30. julija do 15. avgusta. Nanj je odšlo skupaj 1200 Jugoslovanov, od tega okoli 200 hrvaških in 511 slovenskih orlov, med katerimi je bilo 260 telovadcev in 80 telovadk.[55] Vsega skupaj je bilo konec tega leta v slovenski OP v 220 odsekih do 8000 članov in čez 4000 naraščaja, v Orliški podzvezi pa 89 krožkov s 3500 članicami in 3000 gojenkami.[56] Tabor v Brnu je bil veličastna manifestacija, v sprevodu, ki naj bi ga spremljalo 200.000 gledalcev, je hodilo 25.000 orlov in orlic v kroju ter še več kot enkrat toliko brez njega. Pri glavni javni telovadbi je pred 120.000 gledalci nastopilo 4288 orlov in 3328 orlic, posebej je nastopilo tudi 72

54 *Mladost*, št. 6/1922, neoštevilčena stran.

55 *Mladost*, št. 8/1922, str. 122, Brno – Ljubljana; *Mladost*, št. 9/1922, str. 139, Občni zbor O.P. v Ljubljani 21. septembra 1922.

56 Hafner, »Orel«, str. 21. Mladost je na drugi strani v poročilu s septembrskega občnega zbora poročala o 11.627 članih in 4288 naraščaja, pri čemer gre pri prvi številki skoraj zagotovo za napako oziroma je vanjo vštet tudi naraščaj, saj podana razdelana statistika članstva skupaj znese 7348 članov. *Mladost*, št. 9/1922, str. 138, 139, Občni zbor O.P. v Ljubljani 21. septembra 1922.

jugoslovanskih vaditeljev.[57] Uspešen dogodek v Brnu je med slovenskimi orli sprožil željo po podobni prireditvi na domačih tleh, ki so jo sprva načrtovali v letu 1924.[58]

Peti katoliški shod

Še pred tem je od 25. do 28. avgusta 1923 v Ljubljani potekal peti slovenski katoliški shod, na katerem je orlovstvo končno dobilo svoje pravo mesto v smislu obravnave tematike. Na dnevnem redu zadnjega katoliškega shoda pred vojno avgusta 1913 je sicer bilo orlovsko in telovadno vprašanje, a je to potekalo bolj obrobno po različnih odsekih v širšem okviru razprav o vzgojnem in izobraževalnem delu ter zabavi. Na petem shodu je bilo orlovstvo osrednja tema razprav o mladinskih organizacijah znotraj odseka za narodno prosveto in temu primeren je bil tudi delež resolucij. Mladinska organizacija je poleg doma, cerkve in šole postala četrti glavni vzgojni dejavnik katoliškega tabora. Referat o njej je imel Valentin Zabret, ki je izpostavil pomen mladih ljudi kot tistih, ki bodo »*čez 10 let že odločilno posegali v javnost in v zakonodajo, ki je v ozki zvezi z verskim mišljenjem in življenjem vsakega naroda*«. Ker so to že spoznali nasprotniki, je vzgoji mladine nalagal še posebno skrb, smernice pa prepuščal katoliškemu shodu. Na njem so zborujoči ugotavljali, da se je najbližje pravemu vzgojnemu in izobraževalnemu delu približala orlovska organizacija, uspeh njene šole pa se bo v polni meri pokazal v prihodnji generaciji. Da bi se obdržala čim enotnejša fronta katolištva, so izpostavili potrebo po sodelovanju Orla in drugih organizacij, ki naj bi

57 *Mladost*, št. 8/1922, str. 122, Brno – Ljubljana.

58 *Mladost*, št. 9/1922, str. 139, Občni zbor O.P. v Ljubljani 21. septembra 1922.

se po načinu svojega dela čim bolj približale orlovskemu.[59] Že tako kot pred vojno so nesoglasja nastajala na eni strani v razmerju do Marijinih družb, ki so zaradi vojne izgubile večino moškega članstva in moči, na drugi pa do štajerskih mladeniških in dekliških zvez. Stališče do Marijinih družb je ostajalo enako, to je, da te skrbijo za versko izobrazbo, vanje pa naj bi se včlanjevali tudi orli. Mladinske organizacije na Štajerskem so se medtem po vojni začele uspešno obnavljati in so poudarjale, da med njimi in Orlom ni načelnih nasprotij, pri obojih gre za odseka SKSZ, a da bodo v krajih, kjer Orlu ne uspe razviti kril, izobraževanje mladih prevzele same. To je zmotilo orlovsko vodstvo, ki je opozarjalo na morebitno pomanjkanje sredstev in nepotrebno cepitev v mladinskih vrstah, ki bi »*škodila enotnosti katoliškonarodnega gibanja in spričo administrativne delitve Slovenije podpirala provincijalizma Kranjcev in Štajercev*«.[60] Kranjski orli so svoj model začeli Štajercem »vsiljevati« leta 1921 in uspelo jim je dve leti pozneje, ko se je OZ dokončno ločila od SKSZ. To je na Štajerskem povzročilo nekajletni upad orlovskega gibanja ter njegov zastoj v Prekmurju in na Koroškem.[61]

Ta model je telovadbi namenjal pomembno vlogo, ki so jo poudarili tudi na shodu: »*Ni to buržoazna zabava, kot nekateri mislijo. Ne! Telovadba je potrebna v enaki meri za kmetsko in delavsko mladino.*« Pri tem so izpostavljali zdravstveni in nravnovzgojni vidik, pri čemer so v telovadbi videli »*ventil za prekipevajoče sile*«, sredstvo za odvračanje od lenobe in izpri-

59 *Peti katoliški shod v Ljubljani 1923*, Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana 1924, str. 102–108 (dalje *Peti katoliški shod*).

60 *Mladost*, št. 6/1922, neoštevilčena stran, Nov list katoliške mladine na Štajerskem.

61 *Sokoli in orli na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1993, str. 19.

jene zabave ter predvsem praktično sredstvo za vzgojo volje in discipline.[62]

Orel je na shodu nastopil z delno telovadbo, s svečano akademijo in z javno telovadbo, vidno vlogo pa je odigral tudi na manifestacijskem shodu. Na njem je korakalo okoli 2000 orlov in nekaj manj orlic, ki so skupaj z organizacijami SKSZ, s slovenskimi parlamentarci, z župani, občinskimi svetniki, s predstavniki lavantinske in ljubljanske škofije itd. na glavno zborovanje na Kongresnem trgu privabili več deset tisoč ljudi. Med gosti je bil tudi kralj Aleksander, ki je prišel z avtom.[63] Po shodu je sledila telovadba orlov na velikem, za silo vzpostavljenem telovadišču na mestu današnjega bežigrajskega stadiona, za gradnjo katerega so takrat prižgali zeleno luč. V ta namen je bila ustanovljena zadruga Stadion, po kateri se je med članstvom več let zbiral denar za gradnjo, ki se je zavlekla v čas po razpustu orlovske organizacije. Pri nedeljskem orlovskem nastopu je ponagajal dež, ki je dan prej dodobra razmočil še nepripravljeno zemljišče. To je bilo ob robovih še neobdelano, manjkala so znamenja, celoten prostor pa je bil premajhen za rajalna pohoda 1940 orlov in 778 orlic. Kljub temu naj bi se (pretirano) na brežinah zbralo 45.000 gledalcev, ki so si nato ogledali še orodno telovadbo petnajstih vrst na drogovih, bradljah, krogih in konju ter skupinske vaje jeseniških orlov. Tekme za prvenstvo, v peteroboju in tekme vrst v višjem oddelku so potekale v soboto v jahalnici vojašnice kralja Aleksandra, kamor so jih morali prestaviti zaradi slabega vremena. Na obeh prireditvah je igrala godba Dravske divizije.[64]

Shod je padel v čas po volitvah, ki so močno okrepile moč SLS in z njo celotnega katoliškega tabora. Pomembnost volitev

62 *Peti katoliški shod*, str. 171, 172.

63 Prav tam, str. 33–45.

64 Prav tam, str. 62–65.

je s svojim aktiviranjem pred njimi nakazal tudi Orel. *Mladost* je marca 1923 objavila članek, v katerem je sicer še enkrat več potrdila, da je mladeniška, vzgojna in izobraževalna organizacija ter se ne želi vmešavati v politične boje, kar pa ne pomeni, da so njeni člani »*slepi*«. Vsak orel je namreč »*kot državljan, katoličan in narodnjak imel sveto dolžnost: v vsakem oziru ščititi in podpirati dobro ter zatirati zlo, biti v tem zgled celemu ljudstvu in pridobivati za to druge. Ta dolžnost ga veže v verskem, narodnem, gospodarskem, kulturnem …, vsakem, tudi v političnem oziru. Saj se najvažnejše zadeve na vseh naštetih poljih v veliki meri rešujejo in odločajo ravno v politiki, v parlamentu*!«. Članek je zaključil s pozivom članom, naj volijo stranko, ki bo »*pošteno in odločno zastopala s svojimi poslanci katoliške ljudske koristi*«. Ob tem ni neposredno omenil SLS, je pa nanjo nedvoumno nakazal. Orle je izpostavil kot prvoborce na voliščih, ki bodo »*z vsemi poštenimi sredstvi pomagali pridobivati še vse manj zavedne volilce*«.[65] V tem duhu se je decembra leto prej na člane obračal poziv, naj končno le odidejo iz »*protiverskih in brezverskih zvez*« in stopijo ali osnujejo katoliške strokovne zveze. S tem so odgovarjali na nedoslednosti, s katerimi so jih radi spodbodli nasprotniki, ko so bili nekateri orli hkrati člani socialistične ali drugih »*ne pozitivno katoliške stanovske zveze*«, in na primere vernih, ki so sodelovali v Sokolu.[66] Sem bi lahko uvrstili tudi Orjuno, ki je bila na začetku na Štajerskem deležna podpore med nekaterimi katoliško orientiranimi, a so se nato od nje hitro distancirali. Že leta 1923 so tudi pozvali oblasti, naj ukrotijo Orjuno, ali pa bodo za obrambo poskrbeli katoličani sami. To bi lahko prineslo škodljive posledice za »*ugled in celo obstoj države*«, saj bi se iz tega razvila »*meščanska vojska (med*

65 *Mladost*, št. 3/1923, str. 36, 37, Čas volitev.

66 *Mladost*, št. 12/1922, str. 178, 179, Pozabljena dolžnost.

skupinami državljanov iste države), ki je za državo nevarnejša od vojske z drugo državo (državljanska vojna – op. a.)«.[67]

Notranja konsolidacija

Orlovska podzveza v Ljubljani je peto obletnico povojnega delovanja (1923) zaključila z 237 odseki v 60 srenjah in 23 okrožjih (pred prenovo 35 oziroma 36) ter s 504 novimi člani, torej z dobrimi 8000 orli. Bolj kot konstantna rast so zgovorni podatki o sestavi članstva. Slabo polovico tega (43 odstotkov) so sestavljali kmetje, tri odstotke manj (40,1) je bilo delavcev, obrtnikov in trgovcev, preostalo (16,9 odstotka) pa je bilo inteligence oziroma izobražencev. Statistika je prinesla tudi deleže glede na članstvo in starešinstvo. V slednjem, torej vodečem, krogu je bilo kmetov le 28 odstotkov, 21 odstotkov je bilo izobražencev, največ, 29 odstotkov, pa delavcev.[68] Čeprav je bil tako najštevilčnejši del članstva iz kmečkih vrst, pa še vedno niso dokončno potihnili pomisleki o telovadbi za kmečko prebivalstvo. Te so v vodstvu nenehno zavračali, a so morali vseeno zato telesno vzgojo prilagoditi razmeram in potrebam večinskega deleža članstva. Šport se je pod vplivom mladih telovadcev, ki jih je orlovska organizacija poslala na študij telovadbe v tujino (Pino Mlakar,[69] Marjan Dobovšek, Leo Lojk, Drago Ulaga), že nekaj časa širil v orlovske vrste, leta 1926 pa so se temu vprašanju še posebej posvetili. Predsedstvo slovenske OP je za izpopolnitev telovadnega sistema k sodelovanju povabilo šolskega zdravnika dr. Antona Breclja in na podlagi njegovih stališč o »*moderni fizični vzgoji mladine*« ter mnenja Kermavnerja priredilo več

67 *Mladost*, št. 3/1923, str. 44, 45.
68 *Mladost*, št. 11/1923, str. 163, Občni zbor O.P.
69 Zapisan tudi kot Mlaker.

sej in raziskav. Zaključili so, da je treba več prostora v sistemu nameniti športnim panogam, telesna vzgoja pa mora postati »*tako preprosta in naravna, da se bodo naši kmečki in delavski fantje brez posebnih priprav in orodja večinoma vežbali zunaj na prostem, v gozdu, na travniku, na cesti, najbolj seveda na prirejenih letnih telovadiščih*«.[70] Temu je istega leta sledila tudi prenova višjega naraščaja – mladcev, ki sta jo v svoje roke vzela Ernest Tomec[71] in Rožman, prvi predvsem na organizacijskem in teoretičnem področju, drugi pa na vzgojnem. Tomec je v Orla vnesel številne dejavnosti drugih organizacij, predvsem skavtstva: pomoč in reševanje ob nesrečah, izlete in taborjenja v naravi, poznavanje domače okolice, ročne spretnosti in drugo praktično znanje za preživetje v rednih in izrednih razmerah.[72] O teh prvinah, ki bi jih bilo smiselno vnesti v Orla, je že pred vojno razmišljal dr. Aleš Ušeničnik in v njih poleg zabave in poučnosti videl tudi koristi za bodoče vojake. Po drugi strani je menil, da skavtstvo ni primerno za (katoliške) slovenske razmere, saj je gibanje enostransko, v njem se pretirava, močna pa je tudi »*naturalistična tendenca*«.[73]

Povečano zanimanje za telesno aktivnost se je izrazilo v rednem poročanju o telovadnih in športnih, domačih ter svetovnih dogodkih v *Mladosti*, prav tako tudi v poudarjanju telovadnih nastopov orlov. Vse do razpusta Orla so letno potekale velike prireditve doma in v tujini. Avgusta 1925 bi moral v Ljubljani potekati III. slovanski orlovski tabor, ki pa je bil odpovedan in so se namesto njega zvrstile le telovadne

70 *Mladost*, št. 10/1926, str. 172, 173, V preteklem letu. Iz poročila predsednika Orlovske podzveze br. dr. Joža Basaja na občnem zboru dne 26. septembra 1926.

71 Zapisan tudi kot Tomc.

72 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 196–199.

73 Ušeničnik Aleš, »Boy-Scouts«, Čas, št. 1-6/1913, str. 306–308.

tekme,[74] glavni nastop v Ljubljani pa so nadomestile prireditve ekspozitur.[75] Leto pozneje je tik pred zdajci prav tako odpadla mednarodna tekma katoliških telovadnih zvez v Rimu,[76] kjer so se slovenskim orlom spet obetale dobre uvrstitve .[77] Kljub temu so orli na čelu s škofom Jegličem vseeno odšli v Rim in obiskali papeža Pija XI., ki jih je prijazno sprejel.[78] Leta 1927 sta se telovadna in športna dejavnost še okrepili, slovenski orli so med drugim npr. organizirali velik štafetni tek od Jesenic do Gornjega Logatca,[79] Kermavner pa je avgusta v Kölnu zmagal v dvanajsteroboju na 2. državnih telovadnih in športnih tekmah nemške katoliške mladinske organizacije Deutsche Jugendkraft, ki je združevala katoliške telovadce in športnike ter tudi druga katoliška društva.[80] Naslednje leto je nato v Ljubljani potekal velik Slovenski orlovski tabor, na katerem je bila prvič v tekmovanje vključena lahka atletika, prvič pa so tekmovale tudi orlice. Na prostih vajah pred 15.000 gledalci in slovenskim političnim vrhom je nastopilo 1100 orlov in 720 orlic.[81] Zadnja velika prireditev z mednarodnimi tekmami je bil IV. slovanski

74 *Mladost*, št. 10/1925, str. 180, 181, Orlovske tekme J.O.Z. v dneh 15. in 16. avgusta 1925.

75 *Mladost*, št. 10/1925, str. 165, Pogled nazaj; *Orlovski odbornik*, št. 4/1925, str. 23, Sklepi Podsaveznega sveta 19. aprila 1925.

76 O razlogih glejte *Mladost*, št. 10/1926, str. 162–164, Zakaj ni bilo rimskih tekem?.

77 Na prejšnjih tekmovanjih so slovenski orli dosegli naslednje uspehe: prvo mesto slovenske vrste v Strasbourgu leta 1921 in v Brnu leto pozneje ter tretje mesto v Parizu leta 1923. Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 138, 139.

78 *Mladost*, št. 10/1926, str. 161, 162, Govor sv. Očeta slovenskim Orlom, v avdijenci dne 3. septembra 1926.

79 *Mladost*, št. 9/1927, str. 183, Pogled v preteklo leto.

80 Več o tekmovanju v Kölnu glejte *Mladost*, št. 9/1927, str. 157–160, 178, 179, Na tekmi v Kölnu.

81 *Mladost*, št. 8/1928, str. 145–148, Javna telovadba na Stadionu.

orlovski tabor v Pragi sredi leta 1929, kjer so se slovenski katoliški tekmovalci spet dokazali kot najboljši.

V primerjavi s tehničnim delom je orlovska organizacijska struktura v teh letih v grobem ostajala ista oziroma se je nekako zaključila že z letom 1924. Leto po petem katoliškem shodu je večina odsekov izvedla dokončno osamosvojitev izpod SKSZ, v orlovsko organizacijo pa so bile od konca leta 1923 do sredine leta 1925 vpeljane ekspoziture, katerih naloga je bila razbremeniti predsedstvo OP. To je prek njih neposredno bedelo nad okrožji in uravnavalo razne odklone, ki jih je prinesla hitra rast. Ekspoziture so bile nekakšna podaljšana roka predsedstva OP, zato njihovo vodstvo ni bilo voljeno, ampak ga je postavljalo podzvezno vodstvo. Sedež so imele v središčnih mestih v Sloveniji, v enem letu pa je nastalo skupaj pet ekspozitur: v Mariboru, Novem mestu, Celju, Ljubljani in Kranju.[82]

S širitvijo organizacije je ta postajala vse kompleksnejša, zato so poleg drugih izpitov, telovadnih in prosvetnih tekmovanj sredi desetletja uvedli izpite še iz poslovanja. Orlovsko poslovanje je bilo temelj prosvetnega in vzgojnega dela v Orlu, učinek pa je bil tudi širši, saj je veljalo za uspešno šolo za nadaljnje delo v drugih katoliških organizacijah.[83]

Spremembe na zvezni ravni

Zadnjo orlovsko »petletko« so zaznamovale menjave v vrhu slovenske in jugoslovanske zveze. Načelnik JOZ Peterlin se je maja 1924 umaknil, potem ko so se »*od neznane strani iznesla zelo zlobna in povsem izmišljena obrekovanja, ki težko napadajo*

82 *Mladost*, št. 10/1924, str. 132, V preteklem letu; *Mladost*, št. 10/1925, str. 166, Pogled nazaj; *Mladost*, št. 9/1927, str. 183–184, Pogled v preteklo leto.

83 *Mladost*, št. 7/1925, str. 116–117, Izpiti iz poslovanja.

njegovo osebno čast«. Nasledil ga je Kermavner.[84] V JOZ je leta 1925 sledila menjava na predsedniškem mestu, kjer je Hrvata Meglerja zamenjal Natlačen, njega pa čez dve leti Žitko. Razlog za tako kratko dobo Natlačna je bila njegova izvolitev 14. novembra 1926 za podnačelnika SLS, zaradi česar je odstopil tudi kot predsednik OP v Ljubljani. To mesto je zasedal manj kot dva meseca, potem ko ga je prevzel 26. septembra 1926 od Basaja, ki je zaradi preobilice dela zavrnil ponovno izvolitev in postal blagajnik. A januarja 1927 je odložil tudi to funkcijo, saj je postal poslanec v oblastni skupščini. Podzvezno predsedstvo je tako od konca novembra do konca januarja, ko so izvolili novega blagajnika, delovalo brez dveh članov. Predsedniške posle je opravljal podpredsednik Ovsenek vse do septembra 1927, ko je postal predsednik. Na funkciji je ostal dve leti, nato pa se je vrnil Basaj, ki je vodil Orla do njegovega razpusta. Te menjave niso vidneje vplivale na delovanje organizacije, saj so bile njihove vloge v njej že pred tem pomembnejše, hkrati pa je tudi preostali del predsedstva ostajal v rokah istih ljudi.

Do sprememb je prišlo tudi na ravni jugoslovanske zveze, ki se je preuredila kot posledica dogodkov v hrvaškem orlovstvu. Pernišek navaja, da so tam notranji spori med katoliškim akademskim društvom Domagoj in Orlom slednjega opešali in ga oddaljili od slovenskega.[85] A večje posledice so povzročila prizadevanja, da se celotno hrvaško katoliško mladinsko gibanje združi v eni močni organizaciji, kar je v stvarnosti pomenilo združitev hrvaške Orlovske podzveze in Hrvaške katoliške mladinske zveze (HKMZ, hr. Hrvatski katolički omladinski savez). Do tega je prišlo decembra 1923 z ustanovitvijo Hrvaške orlovske zveze (HOZ, hr. Hrvatski orlovski savez), pri čemer sta najvidnejšo vlogo odigrala Protulipac in dr. Ivan Merz. Že

84 *Orlovski odbornik*, št. 5/1924, str. 39, 40, Sprememba v načelstvu J.O.Z.
85 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 203.

pred tem so na hrvaško pobudo stekli pogovori z ljubljansko OP o preustroju orlovstva in JOZ, ki pa so hitro pokazali glavna razhajanja. Slovensko orlovsko vodstvo je zavzelo stališče, da njihova organizacija ni cerkvena, temveč posvetna in lahko zato pri versko-moralni vzgoji članov deluje neodvisno od cerkvenega vodstva. Temu je Merz ugovarjal, saj da gre v resnici za versko-kulturno organizacijo, ki se more podrediti cerkveni avtoriteti, duhovnik pa ne more biti ne član ne odbornik, temveč delegat cerkvene oblasti, ki skrbi za versko in moralno vzgojo članstva. Merz je glavni razlog slovenske pozicije pripisoval naklonjenosti slovenskih orlov SLS, s čimer naj bi bil slovenski OP spolitiziran. Ker dogovor ni bil mogoč, je prišlo do oblikovanja že omenjene Hrvaške orlovske zveze, katere predsednik je postal Protulipac, vključilo pa se je 60 društev, ki so se v naslednjih letih pomnožila – konec leta 1924 je bilo 84, dve leti pozneje 163 in pred ukinitvijo 248 društev. Odnos s slovenskim Orlom se je po tem še poslabšal, na enem zadnjih sestankov JOZ januarja 1924 med slovenskimi in hrvaškimi orli pa so se razšli brez dogovora. V HOZ so sklenili, da bodo z JOZ sodelovali sporazumno, ne bo pa se ji dopustilo nadzora nad hrvaškimi društvi.[86] JOZ je zato ostala skoraj brez dela, čeprav je še naprej formalno obstajala, predvsem za potrebe vzdrževanja stikov s tujimi katoliškimi telovadnimi zvezami. Hladni odnosi se odrazijo v pisanju *Mladosti*, ki hrvaškemu delu ne posveča pozornosti, le obrobno pa zabeleži tudi formiranje Slovenske orliške zveze, ki je nastala 27. decembra 1926, in preimenovanje ljubljanske OP v Slovensko orlovsko zvezo (SOZ) na izrednem občnem zboru marca 1928.

86 Zdravko Matić, Ivan Merz, suutemeljitelj i idejni vođa hrvatskog orlovstva, str. 149–154. *Croatica Christiana periodica*, let. 33, št. 63, 2009, str. 149–184.

Konec rasti

Slovensko orlovstvo je konec leta 1927 oziroma na začetku naslednjega leta štelo 7022 orlov v 208 odsekih in 4733 orlic v 111 krožkih.[87] Organizacija torej nekako od leta 1923 številčno ni več napredovala oziroma je, vsaj pri moškem članstvu, do leta 1927 celo padala, nato pa zadnji dve leti pred razpustom spet narasla. *Spominski zbornik Slovenije*, izdan leta 1939, je za leto 1928 poročal o 8262 orlih in 7073 orlicah,[88] kar pa se zdi precej visoka rast za tako kratko obdobje oziroma bi v soju novih ugodnejših političnih razmer (SLS v vladi) ta še bila sprejemljiva za moško članstvo, ne pa tudi enkrat višja številka članic. Približno enako število orlov, to je 8200 v 26 okrožjih, je zgodovinar Drago Stepišnik navedel za leto 1929.[89] Po letu 1923 ne *Mladost* ne *Orlovski odbornik* v poročilih z zborov nista več prinašala konkretnih številk članstva in odsekov, čeprav so jih vodili mesečno. To je delno mogoče pripisati omenjenemu padanju, ki ga zagotovo niso želeli izpostavljati, medtem ko so na drugi strani ob orlovskih taborih in drugih velikih prireditvah s točnimi podatki o številu telovadcev, telovadk, udeležencev sprevoda itd. redno dokazovali svoj napredek. Pri analizi podatkov je tako kot pri Sokolu treba poudariti, da so bili ti zgolj približni, saj so statistične pole iz odsekov prihajale z zamudo ali pa sploh niso. Vodstvo Orla se je z nerednim pošiljanjem statistike soočalo predvsem v prvih povojnih letih,

87 Fran Erjavec, »Naše društveno življenje«, *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal), Leonova družba, Ljubljana 1928, str. 750, 751. Avtor ni točno definiral datuma statistike in je podal podatek za čas pisanja publikacije, ki je izšla leta 1928.

88 *Spominski zbornik*, str. 218.

89 Drago Stepišnik, *Telovadba na Slovenskem*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974, str. 223.

nato pa se je stanje izboljševalo. Tako so še na občnem zboru leta 1921 kritizirali, da »*mnogo odsekov neredno poroča o delu in stanju*«,[90] leto pozneje pa se je številka le popravila in je povprečno že 88 odstotkov odsekov redno pošiljalo mesečna poročila.[91] Poleg tega so v predsedstvu pri revizijah ugotavljali, da so nekatere številke pretirane in se ne skladajo z dejanskim stanjem.[92] Delno so morali biti za to krivi tudi sami, saj so predvsem v prvih letih in ob pripravah na peti katoliški shod nenehno pozivali k pridobivanju novih članov in ustanavljanju odsekov, četudi marsikje za to niso bili izpolnjeni pogoji.

Padec po nekaj letih je bil logična posledica konsolidacije delovanja, ki se je po hitri rasti obrnila navznoter in s poglobitvijo notranjega dela prečistila vrste. Upoštevati je treba tudi družbene dejavnike, kot so splošna gospodarska in etična kriza ter odhajanje mladih v šport, ki so negativno vplivali že na članstvo slovenskega dela Sokola, le da je bil pri njem ta padec večji. Nanj je vplivala tudi politična situacija, ki je bila Orlu do vstopa SLS v vlado nenaklonjena, še posebej v šolstvu, kar je odnašalo podmladek. Za tega sicer zagotovo niso bile privlačne niti ostre omejitve glede prireditev, alkohola, odnosa do nasprotnega spola ipd. Na političnem polju se na drugi strani niso zmanjšali niti stalno prisotni očitki nasprotnikov o protidržavnem delovanju, ki so jih vse od začetka zavračali. Tako je na primer, potem ko so na septembrskem občnem zboru leta 1924 opažali znake o morebitnem razpustu organizacije,[93] predsednik Basaj januarja naslednje leto pojasnjeval, da bo orlovstvo ostalo »*narodno, državno, jugoslovansko, ker po vsem*

90 *Mladost*, št. 11-12/1921, str. 148, Občni zbor Podzveze dne 20. nov. 1921.

91 *Mladost*, št. 9/1922, str. 138, Občni zbor O.P. v Ljubljani 21. septembra 1922.

92 Npr. *Orlovski odbornik*, št. 4/1925, str. 28, Izpolnjevanje mesečnih statistik odsekovnih tajnikov.

93 *Mladost*, št. 10/1924, str. 135, V preteklem letu.

svojem prepričanju nikdar drugačno biti ne more«.[94] To usmeritev so deklarativno večkrat ponavljali, vendar pa je skozi leta opaziti vse močnejše poudarjanje avtonomističnih idej, ki jih je zagovarjal katoliški tabor. Iz začetnega razumevanja slovenstva kot dela jugoslovanskega naroda sta pojma slovenstvo in jugoslovanstvo postajala vse bolj ločena oziroma dve različni stvari ali, kot so oktobra 1927 zapisali v Orlovskem odborniku: »*orlovska organizacija je narodna. Vsak Orel se mora zavedati, da je sin slovenskega naroda in jugoslovanski državljan.*«[95]

Diktatura kralja Aleksandra in notranja trenja v Orlu

Taka dikcija ni bila všeč dvoru, ki je po streljanju v skupščini želel stvari postaviti na svoje mesto. Kratka avantura z edinim nesrbskim predsednikom vlade, prvakom SLS Koroščem od julija 1928 do konca leta ni bila uspešna, zato je kralj januarja 1929 uvedel diktaturo. Pri izgradnji »novega« Jugoslovana je po hitrem postopku začel odstranjevati moteče elemente, pri čemer so se na udaru znašle politične stranke in organizacije, ki so v svojem bistvu vedno zagovarjale samosvoj razvoj posameznih »plemen«. Te nevarnosti so se hitro zavedli v Orlu, ki jim je sodelovanje SLS v vladi koristilo in so šele nekaj mesecev prej samozavestno zatrjevali, da orlovstvo predstavlja »*silo, ki uživa splošen ugled in rešpekt*« in ga nobena državna oblast, organizacija ali sloj ne more niti ne sme prezreti.[96] Le dan po razpustu SLS pa je bila situacija mnogo bolj črnogleda, zato je vodstvo Orla 23. januarja premišljeno v Beograd poslalo zastopstvo, ki so ga sestavljali predsednik JOZ Žitko, blagajnik JOZ Franc

94 *Mladost*, št. 1/1925, str. 2, Jekleni vitezi.

95 *Orlovski odbornik*, št. 1/1927, str. 1, Narodni spominski dnevi.

96 *Mladost*, št. 10/1928, str. 184, Predsednikovo poročilo na občnem zboru S.O.Z. dne 30. septembra 1928.

Kržan in predsednik SOZ Basaj. Čez dva dneva jih je sprejel kralj, ki je na njihovo prošnjo prevzel pokroviteljstvo nad izletom v Prago na Svetovaclavske dneve oziroma IV. slovanski orlovski tabor. Ta je potekal od 28. junija do 7. julija, istočasno pa so se odvijale tudi tekme mednarodne zveze katoliških telovadcev UIOCEP, na katerih je zmagala slovenska telovadna vrsta, Kermavner in Ulaga pa sta med posamezniki zasedla prvo in drugo mesto. Delegacija je kralja še obvestila, da tako prireditev in tekmovanje načrtuje za leto 1931 v Ljubljani, ter mu ob tem zagotovila zvestobo in vdanost celotnega članstva.[97]

Res je stanje na telesnovzgojnem področju za zdaj ostalo nespremenjeno, a še naprej so v zraku visele grožnje po preureditvi. To je v Orlu očitno nekoliko ohladilo delavnost, kar pa so v vodstvu zavračali in to podkrepili s podatkom o ustanovitvi novih štirinajstih orlovskih »*gnezd*«, potem ko je prejšnja leta notranja preureditev »*črpala moči vodstva, da se ni moglo tako posvetiti razmahu orlovstva, kot je želelo*«.[98] V organizaciji so se zadnje leto pred razpustom intenzivno ukvarjali še z eno, mnogo večjo težavo, ki se je kuhala že nekaj let – s križarstvom in z njim povezanim krščanskim socializmom.

Križarstvo, imenovano po reviji *Križ na gori* (1924–1927) in njenem nasledniku *Križu* (1928–1930), je bilo mladinsko katoliško kulturno gibanje, ki se je prvotno začelo v Nemčiji že pred prvo svetovno vojno. Ko je po njej sledilo veliko razočaranje nad splošnim stanjem v družbi, med (katoliškimi) Slovenci pa tudi nad novo državno tvorbo, se je gibanje okrepilo in si prizadevalo »*v duhu sodobne kulture obnoviti mistično prvino krščanstva in pri tem močno poudarjalo osebno*

97 *Mladost*, št. 2/1929, str. 25, Izvršujemo dano nam najvišje naročilo ter izročamo vsem orlom in orlicam pozdrave njegovega veličanstva kralja.

98 *Mladost*, št. 10/1929, str. 231, Poročilo predsednika br. prof. Ovseneka na občnem zboru S.O.Z. dne 29. septembra 1929.

doživljajsko plat vere«.[99] Odnos do Boga so pojmovali drugače kot Katoliška cerkev in se zavzemali za to, da med vernikom in Bogom ni posrednika, verski obredi so osebno doživetje, kjer za cerkveno hierarhijo ni bilo prostora. Ta je temu razumljivo nasprotovala, prve kritike s strani Ušeničnika, pomembnega orlovskega ideologa, so prišle februarja 1926. Zahteve po zatrtju nevarne struje je izpostavil tudi škof Jeglič, ki je naslednje leto prepovedal revijo *Križ na gori*.[100] Njeno delo je januarja 1928 nadaljeval *Križ*, ki ga je urejal Edvard Kocbek, eden najvidnejših predstavnikov gibanja in družbenopolitično bolj angažiran kot njegov predhodnik na uredniškem mestu Anton Vodnik. Konec dvajsetih let se je križarstvo v grobem razdelilo na umetnostno in politično gibanje, pri čemer v prvi skupini od vidnejših orlov srečamo telovadnega koreografa Pina Mlakarja, v drugi pa Franceta Terseglava. Politična skupina se je tesno prepletala s krščanskim socializmom, ki sta ga v dvajsetih letih sestavljala dva nasprotna tokova. Prvi, t. i. krščanski solidarizem, je družbo obravnaval kot celoto, nerazredno in je temeljil na »*katoliški socialni doktrini o nujni solidarnosti družbenih slojev in stanov*«; med zagovorniki najdemo Ušeničnika. Temu nasproti je stal krščanski socializem, ki je temeljil na razrednem stališču in se približeval marksizmu. Ta po razmišljanju Kocbeka po gospodarski plati ni bil v nasprotju s krščanstvom, zato je glavnega sovražnika videl v kapitalizmu, in ne socializmu, kar je krščanske socialiste dobro desetletje pozneje povezalo s komunisti v Osvobodilni fronti. Do trenj z vodstvom SLS je prišlo že na začetku dvajsetih let, tem pa je čez nekaj let sledila večja zaostritev, ki se je nadaljevala tudi

99 *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov* (ur. Marjan Dolgan), Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana 2001 (dalje *Kriza revije* »Dom in svet«), str. 433.

100 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 220.

v drugi polovici tridesetih let. Boj križarjev ni bil usmerjen samo proti SLS kot osrednji politični organizaciji katoliškega tabora, ampak tudi in predvsem za celotno dediščino Krekovega krščanskosocialnega gibanja – SKSZ, Jugoslovanska strokovna zveza in slovensko orlovstvo –, ki je predstavljala njegovo hrbtenico. S prodorom svojih članov na vodilna mesta teh organizacij so si skušali povečati vpliv in v njih uveljaviti svoje nazore ali v primeru neuspeha vsaj notranje razcepiti sile organizacij in doseči njihov propad. Križarstvo je bilo namreč nasprotno krekovstvu oziroma je na to izobraževalno, vzgojno in socialno delo gledalo iz drugačne perspektive.[101]

V Jugoslovansko strokovno zvezo so prodrli prek Krekove mladine, mladinske kulturne organizacije krščanskih socialistov, ki je pomembno vplivala na delovanje zveze. Lovke so širili tudi v orlovske odseke, a so bili omejeni na dijaške in sprva ostajali brez večjega vpliva, saj je vodstvo Orla uspešno nadzorovalo njihovo delovanje. So pa vseeno ohromili dijaške odseke v Ljubljani, Celju in Novem mestu.[102] Julija 1927 so t. i. mariborski bogoslovci[103] v Veliki Nedelji priredili dijaško zborovanje, na katerem so se med drugim izrekli proti Orlu in za socialistični razredni boj. V še ostrejšem duhu je potekalo predavanje nekega nekdanjega mariborskega bogoslovca v Celju, na katerem so bili tudi celjski orli in poslušali zahteve predavatelja, da je treba Orla in Marijine družbe razbiti.[104]

101 *Kriza revije* »Dom in svet«, str. 436–439.

102 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 220.

103 Gre za trdno skupino nekdanjih dijakov, zlasti gimnazij v Celju in Mariboru, ki so se med šolanjem navdušili nad idejami križarstva in krščanskega socializma ter po maturi odšli v mariborsko bogoslužje, kjer so nadaljevali poglobljeni študij.

104 Franc Zabret, *Moja opazovanja*, Jugoslovanska orlovska zveza, Ljubljana 1929, str. 4, 5 (dalje Zabret, *Moja opazovanja*). Zabret je bil odbornik predsedstva JOZ.

Razdiralne ideje leta 1927, ki so »*tu pa tam tudi orlovstvu kaj škodovale*«, so izjemoma omenili v *Mladosti* v poročilu z občnega zbora,[105] vendar brez podrobnosti, medtem ko orlovsko glasilo nato ni več prinašalo niti takih skromnih objav spora. Ta se je le še stopnjeval in se naselil v Akademskega Orla (AO), kjer se je še isto leto začel »razbijalni proces«, ki je višek dosegel pozimi leta 1928.

Akademski Orel je nastal že leta 1920 za študente ljubljanske univerze, predvsem z namenom pomoči zvezi pri njenem delu in vzgajanju njenih bodočih delavcev. Vendar pa ni prav zaživel in je zaradi nezanimanja počasi razpadel. Obnovili so ga 16. oktobra 1926, v njem pa so svoje delo nadaljevali mladi, ki so se povezali že v dijaških orlovskih odsekih. Po lastnih besedah so v novem odseku zavzeli »*samostojno linijo*« in program črpali iz *Zlate knjige*, prilagojen duhu časa. Niso želeli prevzeti dediščine tedanjega vodstva, ampak v njem vzgajati »*mladce iz vseh sodobnih stremljenj in vprašanj*«. Telesno kulturo so pojmovali kot »*nujno notranjo potrebo človeka*«, pri čemer ta ni bila sama sebi namen, ampak le vzgojno sredstvo za vzgojo »*resničnega krščanskega človeka*«. Zato so se poglobili v študij telesnih vaj, telovadbe, igre in plesa ter vanje uvajali novosti, ki so jih med študijem v tujini pridobivali Mlakar, Ulaga in še nekateri štipendisti orlovske organizacije. Idejno so v svoje vrste sprejeli t. i. mladinstvo, kot so imenovali gibanje, ki ga je prinašalo omenjeno križarstvo oziroma krščanski socializem. Ker pa je bil ta nasproten orlovskemu vodstvu, je z njim v spor prišel tudi akademski odsek, kar je bil glavni vzrok za njegov poznejši razpust.[106]

105 *Mladost*, št. 9/1927, str. 184, Pogled v preteklo leto.

106 *Spomenica Akademskega Orla vsem orlovskim družinam in slovenski katoliški inteligenci*, Akademski Orel, Ljubljana 1929, str. 3, 4 (dalje *Spomenica AO*).

Ostri napadi na (uradno) orlovstvo so prihajali s strani revije *Ogenj*, ki jo je januarja 1928 začela izdajati Krekova mladina. Avtor številnih člankov je bil Kocbek, ki je bil tesno povezan tudi z AO in je nanj močno vplival. *Ogenj* je prinašal prispevke, ki so smešili orlovsko disciplino, hierarhijo ter tudi posamezne člane in aktivnosti (npr. loterija za gradnjo stadiona), ter na splošno zbijal njegovo avtoriteto in ugled. Sodu pa je izbil dno stavek: »*Krščanski socialist, delujoč v drugih organizacijah, je tleča prižigalna vrv, do smodnika vodeča.*«[107] Članek je bil Kocbekov, a nepodpisan, zato JOZ ni imela dokazov o avtorstvu. Kljub temu je predsedstvo prek Tomca od Akademskega Orla zahtevalo, da prekine stike s Kocbekom ali od njega dobi izjavo, da obsoja pisanje *Ognja*. Zgodilo se ni ne eno ne drugo, temveč je nasprotno kmalu prišlo do novega primera, ki je bil povod za dokončen obračun orlovskega vodstva z neposlušnim odsekom.[108]

Proti koncu leta 1928 je AO v Ljubljani priredil telovadno akademijo, na kateri je Mlakar z nekaj člani izvajal posebno vajo, imenovano »Telovadba in coda«. Vaja je bila sestavljena iz dveh delov, prvi je prikazal moderno, živahno gimnastiko, drugi pa staro prosto vajo, ki je bila pretirano strumno izvajana ob čitalniški spremljavi klavirja. Mnenja o tem, kaj je Mlakar želel z njo prikazati, so bila deljena. Pernišek je pravi vzrok videl v tem, da je hotel nazorno pokazati razliko med novo telovadbo in telovadbo po Tyrševem sistemu, spet drugi so menili, da je šlo za napad na orlovsko vodstvo, še posebej na Tomca, ali na orlovsko telovadbo. Takega mnenja so bili tudi v predsedstvu JOZ, ki so prek Tomca zato ponovno ustno opomnili člane AO.[109] Ker ni bilo učinka, je 26. februarja 1929

107 *Ogenj*, 1928, str. 160. V: Zabret, *Moja opazovanja*, str. 9.

108 Zabret, *Moja opazovanja*, str. 9, 10.

109 Zabret, *Moja opazovanja*, str. 9, 10. Prim. Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 223–225, in Janko Prunk, *Pot krščanskih socialistov v OF*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1977, str. 101.

sledila odločitev o razpustu odseka z obrazložitvijo, da je odsek »*ponovno kazal veliko upornost in trajno nesolidarnost proti osrednjim odborom kljub opominom, predočbam in grožnjam po Poslovniku, zlasti ko je šlo za odnošaje med J.O.Z. in drugimi organizacijami*«. Društveno premoženje je pripadlo SOZ, ki ga je morala uporabljati še naprej za namene akademskih orlov, člane pa so pozvali, da se včlanijo v druge odseke. Z namenom izognitve temu, da bi se v kakem novem odseku s številčnim vpisom nekdanjih članov zgodba ponovila, je morala sprejem v odseke potrditi SOZ. AO je obtožbe zavrnil in se pritožil na razsodišče zveze. Štiri mesece so potekali razgovori in pogajanja, ki pa niso prinesli rešitve. Razpuščeni orli so krivdo za neuspeh pripisali v glavni meri delovanju Tomca in tudi razsodišča, na katero je usodno vplivala JOZ. Ker so izgubili »*vero v objektivno rešitev spora*«, so 26. junija od pritožbe na razsodišče odstopili.[110] Sklep o razpustu je tako ostal v veljavi, orli akademiki pa so nanj odgovorili s spomenico orlovskim družinam in slovenski katoliški inteligenci, v kateri so potezo predsedstva JOZ označili za še en člen v verigi grehov odbora s Tomcem na čelu in zahtevali obračun s »*povzročitelji tega nemoralnega dejanja*«.[111] V kritiki so predsedstvu očitali, da je pozabilo na *Zlato knjigo* in izgubilo smer. JOZ ni bila več »*idejno ognjišče*«, prireditve so postale zgolj telovadni nastopi, *Mladost* je izgubila stik z organizacijo, socialno vprašanje pa je postalo le »*nadležna dolžnost*«. Opozorili so še na druge napake, kot je izguba stika med predsedstvom in odseki, ki so bili izločeni iz sodelovanja in odločanja pri zvezi, kar je na zadnjem občnem zboru potrdila odločitev, da predsedstvo SOZ volijo le srenje.[112] Med podpisniki spomenice je bil tudi Ulaga, ki je bil kot štipendist JOZ poslan na telesnovzgojno visoko šolo v Berlin, pri zvezi pa je delal kot telovadni učitelj. Kot član AO ga je JOZ že

110 *Spomenica AO*, str. 5.

111 Prav tam, str. 1.

112 Prav tam, str. 11.

pred tem opominjal zaradi »upornosti« pri delu na telovadnih tečajih, po zadnjem dogodku pa so mu vzeli štipendijo.[113] Kljub temu je Ulaga ostal član Orla, deloval kot vaditelj in nastopil na IV. slovanskem orlovskem taboru v Pragi.

Križarji in krščanski socialisti so spor še pogrevali z letaki, okrožnicami in osebnimi obiski orlovskih odsekov, v katerih so zbujali nezaupanje do vodstva, na kar so se v *Orlovskem odborniku* s protestno izjavo odzvali udeleženci tehničnega tečaja JOZ za okrožne in srenjske telovadce.[114] Zaključni boj je potekal na občnem zboru SOZ 29. septembra, na katerem sta se soočili obe skupini, o čemer pa *Mladost* ni poročala. Čeprav so bile po pravilniku vse niti v rokah zveze, je na zboru prišlo do ostre debate in poraza opozicije. Z absolutno večino so potrdili razpust AO in s tem preprečili poskus osvojitve ali razbitja slovenske orlovske organizacije.[115] »Vojna« pa s tem še ni bila dobljena in bi se zagotovo nadaljevala, če je ne bi začasno ustavila poteza oblasti, ki je na začetku decembra sprejela zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije (SKJ). Do še ostrejšega razdora je pozneje prišlo sredi naslednjega desetletja, ko so se s Kocbekovim krogom spopadli mladci in stražarji, ki so izšli iz Orla, njihov spor pa je koreninil v dogodkih v dvajsetih letih.[116]

Razpust orlovske organizacije

Zakon o ustanovitvi nove viteške organizacije Sokol Kraljevine Jugoslavije je pomenil radikalen rez, ki je ukinjal vse obstoječe telesnovzgojne organizacije in dejansko ustvarjal

113 Zabret, *Moja opazovanja*, str. 11, 12.

114 Več glejte *Orlovski odbornik*, št. 9/1929, str. 57, 58, Izjava.

115 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 226, 227.

116 *Kriza revije* »Dom in svet«, str. 440.

novega podržavljenega Sokola, četudi temelječega na starem jugoslovanskem Sokolu. Vrata vanjo so bila načeloma odprta vsem telesnovzgojnim organizacijam, ki so morale sprejeti načela in program SKJ ali pa jih je čakala ukinitev. Program je temeljil na Tyrševem telovadnem sistemu in ideologiji kot tudi na jugoslovanskem unitarizmu. Ravno pri tem pa se je zataknilo v primeru Orla, ki bi s pristankom na zahteve dejansko nasprotoval lastnim idealom. Že 7. decembra so se v Beograd k prosvetnemu ministru odpravile delegacije orlov, jugoslovanskih in hrvaških sokolov, da »*precizirajo svoje stališče k novoustanovljenemu Sokolu kraljevine Jugoslavije*«.[117] *Slovenec* je ob tem pripomnil, da je bil namen sestanka »*razgovor o bodoči organizaciji Sokola Kraljevine Jugoslavije in potem, pod kakšnimi modifikacijami bi posamezne organizacije sodelovale v enotni telovadni organizaciji Jugoslavije*«.[118] Vendar kakih večjih modifikacij nikakor ni bilo pričakovati, še posebej ne spreminjanja idejne osnove ali bolj demokratičnega ustroja, v katerem bi sami svobodno volili svoje vodstvo, kot je JOZ v posebni spomenici predlagala kralju.[119] Na sestanku v Beogradu se orli in hrvaški sokoli še niso dokončno izrekli glede priključitve SKJ, ampak so to odločitev prepustili skupščinama, ki sta bili predvideni 15. decembra, nato pa ju je JOZ prestavila za en teden. Odločitev pa ni bila težka, saj je bilo že od vsega začetka precej jasno, da orli ne bodo sprejeli ultimata. Tako je Žitko bolj v tolažbo zatrdil, da orlovstvo v primerjavi s Sokolom lahko deluje tudi brez telovadbe,[120] škof Jeglič pa je orle bodril

117 *Slovenski narod*, 9. december 1929, str. 1, Pred odločitvijo o združitvi Orla in Hrvatskega Sokola s Sokolom kraljev. Jugoslavije.

118 *Slovenec*, 8. december 1929, str. 1, Zastopniki telovadnih organizacij v Belgradu.

119 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 240.

120 *Slovenski narod*, 11. december 1929, str. 1, Orli nočejo biti telovadna organizacija.

s posebno poslanico 10. decembra v *Slovencu*, ki jo je objavil tudi *Slovenski narod*:

»*Dragi Orli! Srce me boli, ker slišim, da ste radi prestanka močno potrti. Prosim Vas in naročam Vam, da pogumno dvignete glave, pa trdno sklenite, da boste krščanskim načelom in vzornemu krščanskemu življenju ostali zvesti v vseh okolnostih, v katerekoli pridete. Ostanite med seboj dobri prijatelji in še bolj tesno se oklenite svojih dušnih pastirjev, ki bodo z največjo vnemo skrbeli za edino pravo krščansko izobrazbo. Pa tudi sami si jo izpopolnjujte, pa zato pomljivo čitajte dobre časopise in v pravem duhu pisane knjige. Srčen pozdrav in obilen blagoslov vsem!*«[121]

Poslanica je v državnem vrhu vzbudila jezo, Jeglič pa se je za kratek čas znašel celo v postopku po *Zakonu o zaščiti države*.[122] Ker si katoliški tabor v slovenskem časopisju ni mogel privoščiti kritike novega zakona, so se o njem razpisali češkoslovaški katoliški listi, ki jih je povzelo *Jutro*. Dogajanje so označili za začetek kulturnega boja in »*borbo proti katolicizmu*« ter prinašali skrbi jugoslovanskega episkopata, da ne gre samo za biti ali ne biti Orla, ampak morda v prihodnje tudi za »*demontažo društvenega življenja in za boj proti katoliški cerkvi*«. Nakazali so že prve ukrepe, do katerih je pozneje res prišlo, to je, da bodo organizacije katoliške mladine postale cerkvene organizacije.[123] Orli so že pred tem poskrbeli tudi za svoje premoženje in ga pospešeno prepisovali na posameznike, večinoma župnike ali Cerkev.[124] To so delali že pred leti, ko jim je prav tako grozil razpust. Vendar pa je bil strah pred zaplembo društvene

121 *Slovenec*, 10. december 1929, str. 1, Dragi Orli!; *Slovenski narod*, 10. december 1929, str. 1, Značilna poslanica ljubljanskega škofa Orlom.

122 Pernišek, *Zgodovina slovenskega Orla*, str. 241.

123 *Jutro*, 24. december 1929, str. 1, Češki glasovi o našem Sokolu.

124 Viktor Novak je zbujanje strahu o zaplembi društvenega premoženja pripisal nameri klerikalnih krogov, da bi se ga na ta način lahko polastila Cerkev. Viktor Novak, *Ecclesia militans ratuje s Tyrševom ideologijom i*

lastnine odveč, saj se je ta po *Uredbi o likvidaciji telovadnih društev* prenesla na organizacije, ki so bile zapisane v društvenih pravilih.[125] Oblast je prav tako pustila odprta vrata članom organizacij, ki se niso odločile za vključitev v SKJ, in jih vabila z raznimi ugodnostmi. Nekdanji orli, ki bi se pridružili novi organizaciji, so se namreč za olajšave v vojski potegovali pod enakimi pogoji kot člani drugih nekdanjih organizacij.[126] Že pred skupščino JOZ je banska uprava objavila tudi pojasnilo, da je SKJ nova tvorba in ni povezana z dozdajšnjimi oziroma ni nadaljevanje jugoslovanskega Sokola.[127] A prestopov vseeno ni bilo veliko, saj je katoliški tabor prek drugih organizacij in športa poskrbel, da je katoliško telesnovzgojno gibanje (okrnjeno) delovalo naprej in se v drugi polovici tridesetih let pod drugim imenom obnovilo.

Povzetek

Leta 1906 se je sokolskim in turnarskim telovadnim društvom na Slovenskem pridružila katoliška telesnovzgojna organizacija Orel, ki je z izjemno rastjo ob podpori celotnega katoliškega tabora in na osnovi že razdelaneaga sokolskega sistema do prve svetovne vojne številčno skorajda ujela svojega sokolskega nasprotnika. Orel je postal jedro katoliške mladinske organizacije, s tem pa je izpolnjeval svoj temeljni namen, da telesno in duhovno vzgaja mlade v dobre bodoče katoliške delavce in

Libellus accusations: dva izostavljena poglavlja iz knjige Magnum crimen Viktora Novaka (ur. Vasilije Krestić), Gambit, Jagodina 2005, str. 41.

125 *Slovenec*, 5. januar 1930, str. 2, Uredba o likvidaciji telovadnih društev.

126 *Slovenec*, 8. januar 1930, str. 1, Vojaške olajšave za člane Sokola kralj. Jugoslavije.

127 *Slovenec*, 17. januar 1929, str. 2, Sokol kr. Jugoslavije je nova tvorba; *Slovenec*, 18. januar 1929, str. 2, Deplasirano pisanje.

volivce, hkrati pa zajezi vdor liberalizma na podeželje in ustvari protiutež liberalnemu Sokolu. Temu je ostajal zvest tudi po vojni, ko je hitro obnovil in organizacijsko ter na zunaj prenovil organizacijo, ki v primerjavi s Sokolom med vojno ni bila prepovedana. Oba omenjena sta sicer precej složno odigrala pomembno vlogo pri nastajanju nove jugoslovanske države in v bojih na Koroškem. Leta 1921 je nastala Jugoslovanska orlovska zveza z orlovskima podzvezama v Ljubljani in Zagrebu ter Orliška podzveza v Ljubljani. Hrvaški orli so se nato v naslednjih letih idejno odmaknili od slovenskih in šli po svoji poti, JOZ pa je obdržal zgolj okvirno vlogo.

Po vojni je orlovska organizacija močno okrepila tehnično (telovadno) in prosvetno vzgojo svojega članstva. Tekme, javni nastopi in prireditve so se pomnožili. Najpomembnejši domači dogodki so bili I. slovanski orlovski tabor v Mariboru leta 1920, V. katoliški shod v Ljubljani leta 1923 in vseslovenski orlovski tabor v Ljubljani leta 1928. Orli so odhajali tudi na tuje prireditve in tekmovanja, kar je bila posledica okrepljenih stikov z nazorsko bližnjimi organizacijami in vključitve v mednarodno zvezo katoliških telovadcev UIOCEP. Na njih so slovenski telovadci dosegali odlične uspehe, med posamezniki pa sta izstopala Drago Ulaga in Ivo Kermavner.

Čeprav na zunaj nepolitična organizacija, je trdno ostajala vpeta v katoliški politični tabor, vključno z avtonomističnimi idejami. To je sprožalo nemalo kratkih stikov z nazorskimi nasprotniki, predvsem s sokoli, ki so bili pri dvoru nedvomno bolje zapisani. *Z večjimi* težavami pa so se v drugi polovici dvajsetih let soočili v lastnih vrstah, ko so prevetritev Orla zahtevali v vrstah križarjev. A še preden se je spor razrešil, sta delovanje organizacije presekala januarska kraljeva diktatura in sprejetje zakona o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije decembra 1929. Ta je ukinil vse druge telesnovzgojne organizacije, ki se vanj niso želele vključiti.

The Orel Physical Education Organisation after the First World War

Summary

In 1906, the Sokol societies and gymnastic societies in the Slovenian territory were joined by the Catholic physical education organisation Orel (Eagle), whose number of members had almost caught up with its Sokol counterpart due to its incredible growth with the support of the entire Catholic side and on the basis of the Sokol system, which had already been refined until the First World War. Orel became the core of the Catholic youth organisation, thus fulfilling its fundamental purpose of physically and spiritually raising young people into good Catholic future workers and voters while simultaneously restraining the spread of liberalism into the countryside and creating a counterbalance to the liberal Sokol. It also remained true to this after the war, when it quickly restored and both internally as well as externally reformed the organisation, which was not banned during the war unlike Sokol. However, both organisations were fairly concordant when playing their significant roles in the formation of the new Yugoslav state and in the struggles in Carinthia. In 1921, the Yugoslav Orel association was established along with its lower organisational units in Ljubljana and Zagreb as well as the female Orel organisation in Ljubljana. In the following years, Croatian Orel members moved away from the views of the Slovenian ones, and the Yugoslav Orel association retained only a formal role.

After the war, the Orel organisation significantly strengthened the technical (gymnastic) and educational aspect of instructing its members. Competitions, public performances and events multiplied. The most important domestic events were the first Slavic Orel camp in Maribor in 1920, the fifth Catholic rally in Ljubljana in 1923, and the Slovenian Orel camp in Ljubljana in 1928. Orel members also attended foreign events and competitions, which was the consequence of having more frequent interactions with organisations with similar views and becoming members of the international federation of Catholic gymnasts (UIOCEP). Slovenian gymnasts, particularly Drago Ulaga and Ivo Kermavner, were very successful in these events and competitions.

Even though it gave the impression of being a non-political organisation, it remained tightly interwoven with the Catholic political side, including in terms of autonomist ideas. This often caused tensions with opponents of their ideas, particularly the Sokol, who were undoubtedly in the court's good books. However, they faced even bigger problems among their own ranks in the second half of the 1920s, when the Catholic youth movement known as "križarji" demanded changes within Orel. But before the conflict could even be resolved, the operation of the organisation was cut off by the royal dictatorship proclaimed in January 1929 and the adoption of the law on the establishment of the organisation Sokol of the Kingdom of Yugoslavia. The law abolished all physical education organisations that refused to become the members of the new organisation.